

กรรมและสังสารวัฏ: หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา*

KARMA AND TRANSMIGRATION: THE KEYS DOCTRINE IN BUDDHISM

ประพันธ์ สหพัฒนา

Prapan Sahapatthana

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

Thonburi Rajabhat University, Thailand

E-mail: prapan.s@dru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อเข้าใจถึงหลักของกรรมและการให้ผลของกรรม 2) เพื่อเข้าใจถึงชีวิตภายหลังความตายตามมุมมองในพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อเข้าใจถึงภพภูมิของสัตว์ทั้งหลายในคำสอนของพระพุทธศาสนา รูปแบบการเขียนบทความคือการเขียนโดยอ้างอิงจากตำราที่น่าเชื่อถือในทางพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎกและอรรถกถาตลอดจนหนังสือจากนักการศึกษาที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา

บทความนี้จะเริ่มอธิบายถึงหลักของกรรมและการให้ผลของกรรม ชีวิตหลังความตายพระพุทธศาสนาเชื่อว่าตายแล้วสูญหรือไม่ หรือมีภพภูมิอื่นรออยู่สำหรับชีวิตหลังความตาย แท้จริงความตายคืออะไรตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้บทความนี้ยังกล่าวถึงการเตรียมพร้อมกับการเผชิญความตายตามคำสอนเรื่องสังสารวัฏซึ่งเป็นคำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

คำสำคัญ: กรรมและสังสารวัฏ, ความตายตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนา, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

This article aims to comprehend 1) the karma and the results of karma, 2) life after death in Buddhism's point of view, and 3) forms of existence in Buddhism doctrine. For this article, the writer referred to the data from the reliable Buddhism texts: Tripitaka, commentary, and the texts from Buddhism experts.

* Received 15 March 2022; Revised 23 May 2022; Accepted 2 June 2022

ความตามธรรมชาติทางพระพุทธศาสนา

ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นธรรมชาติที่เกิดกับมนุษย์ทุกคนไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงได้ คำสอนในพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่าเพราะมีความเกิดเป็นสาเหตุ ดังนั้นความแก่ ความเจ็บ และความตายจึงตามมาเป็นธรรมดา แม้ว่าใครไม่ต้องการแก่ ป่วย หรือตายก็จำเป็นต้องพบกับ ความแก่ ความป่วย และความตายพระพุทธองค์ทรงตรัสสอนเรื่องเกี่ยวกับความตายไว้ในพุทธพจน์หลายบท แต่ในที่นี้จะขอยกพุทธพจน์บทหนึ่งที่กล่าวถึงความตายไว้น่าสนใจมาก คือ “สพฺพํ เกทพริยนฺติ เอวํ มจฺจานํ ชีวิตํ ซึ่งแปลว่า ชีวิตของสัตว์เหมือนภาชนะดิน ล้วนมีความสลายเป็นที่สุด” ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 10 (กรมการศาสนา, 2527) กล่าวคือภาชนะดินเผาซึ่งเริ่มตั้งแต่การนำดินมา นวดและปั้น ตั้งแต่เริ่มปั้นเป็นรูปหม้อก็สามารถแตกสลายได้ หากทำตกแล้วบับสลายจนกระทั่งนำไปเผาก็สามารถแตกสลายได้ในขณะเผาหากเผาด้วยความร้อนมากไปเมื่อเผาเสร็จนำไปใช้ได้ 1 วันก็สามารถแตกได้ โดยอาจตกกระทบกับพื้นแตก นำไปใช้ได้ตั้งแต่ 1 วัน จนถึงร้อยปี พันปี หมื่นปี หรือแสนปี ก็ต้องมีวันที่ร้าว และแตกสลายในที่สุดไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใด ๆ สัตว์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นสัตว์ใดในภูมิใด ๆ เตร็จจวน สัตว์นรก มนุษย์ เทวดา มาร พรหม ล้วนมีความตาย คือจะต้องเปลี่ยนภพภูมิไปตามเหตุปัจจัย เมื่อถึงเวลาการให้ผลของกรรมและเหตุปัจจัยที่ได้สร้างไว้ เช่นเดียวกับภาชนะดินเผาที่ต้องมีความแตกสลายไปในที่สุด ไม่ว่าจะเป็ในช่วงใด ก็สามารถแตกสลายได้ อาจแตกสลายได้ตั้งแต่ เริ่มปั้นยังไม่ได้เผา ซึ่งก็เปรียบได้กับสัตว์ที่ตายตั้งแต่ปฏิสนธิใหม่ ๆ คือตายในครรภ์เป็นต้น จนกระทั่ง ตายแต่ วัยเยาว์ เหมือนภาชนะที่ผ่านการเข้ามาได้ไม่นาน หรือตายตามวัยที่ถึงเวลาชรามากต้องตาย อุปมาดังภาชนะที่ผ่านการใช้งานมานานจนร้าวและแตกสลายไปตามอายุกาลของภาชนะนั้นซึ่งจาก พุทธภาษิตนี้เป็นการยืนยันได้ว่าชีวิตนั้นเป็นของบอบบางเหมือนกับภาชนะดินที่สามารถแตกได้ง่าย และสุดท้ายทุกชีวิตจะต้องประสบกับความตายอย่างไม่สามารถหลบหนีได้พ้น ซึ่งสำหรับความตายของสัตว์ทั้งหลายที่เปรียบได้กับการแตกสลายของภาชนะดินเผานั้น หมายถึงเฉพาะความตายโดยสมมติที่โฆหารชาวโลกเรียกว่าตาย คือ คนตาย หรือสัตว์ตายนั่นเอง

ความตายตามโฆหารชาวโลกที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นเพียงความตายประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แท้จริงแล้วในคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงความตายไว้มี 3 ลักษณะ คือ

1. สมุจเฉทมรณะ ได้แก่ความตัดขาดจากชาติภพทั้งปวงหรือความตายจากวงวนแห่งวิภวสงสารสภาพเช่นนี้จักมิได้ก็แต่เฉพาะพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระอรหันตสาวกที่หมดสิ้นกิเลสแล้วเท่านั้น
2. ขณิกมรณะ ได้แก่ ความเกิดดับแห่งสังขารธรรมอันได้แก่ นามธรรมและรูปธรรม ขณิกมรณะมีอยู่ในสรรพสิ่งสรรพชีวิตและสรรพบุคคลทุกชนิดไม่เว้นแม้แต่พรหมมารที่ยังมีขันธ

เพราะชั้นนี้เองก็คือรูปชั้นและนามชั้นที่มีการเกิดดับกันอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วสุดประมาณที่ปุถุชนทั่วไปจะเห็นได้

3. สมมติมรณะ (การตายในสังขารที่มีวิญญูณครอง) ได้แก่ การตาย ตามโหราของชาวโลกว่า คนตาย สัตว์ตาย ย่อยสลายแตกหักพังหมดสภาพหมดอายุของวัตถุธาตุทั้งหลายรอบ ๆ ภายเราสมมติมรณะจักเกิดขึ้นได้ด้วยอาการหมดอายุขัยเสื่อมสภาพมีเหตุปัจจัยเหล่านี้คือสภาพแห่งความเป็นจริงที่ปรากฏขึ้นทุกขณะที่ใครก็มีอายุขัยได้ (วรรณสิทธิ โวทยะเสวี, 2544)

ดังนั้นอาการแห่งมรณะ หรืออาการแห่งความตายได้มีอธิบายไว้ 2 อย่างคือ

1. กาลมรณะกาลมรณะนี้จักเกิดขึ้นได้แก่กายนี้ด้วยเหตุเพราะสิ้นบุญและสิ้นบาปหรือเพราะหมดอายุขัย

1.1 เพราะสิ้นบุญถ้าจักยกตัวอย่างให้เห็นชัด ๆ ก็คงต้องยกตัวอย่างเทวดาเทวดาที่บังเกิดในสรวงสวรรค์ หรือมนุษย์ที่เกิดในตระกูลชาติดีสมบัติดีปัญญาดีสุขภาพดีวรรณะดีเหล่านี้ถือได้ว่าเพราะบุญจึงทำให้ได้อัตภาพที่ดีต่อมาเมื่อหมดบุญถ้าเป็นเทวดาก็จักแสดงอาการเตือนให้รู้ว่ากำลังจะหมดบุญแล้วนะเช่นฉวีวรรณเศร้ามองลงมีเหงื่อไคลซึมทั่วร่างกายกลิ่นตัวปรากฏประสาทสัมผัสเลวลงแล้วก็มีอาการฟุ้งซ่านหงุดหงิดรำคาญในอัตภาพที่เป็นอยู่ส่วนมนุษย์ที่เสวยสุขเพราะผลของบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญไว้นั้นอาการที่แสดงออกของการหมดบุญก็คือทุกอย่างที่มีดีและเลิศจักเสื่อมลงอาจจะเสื่อมไม่พร้อมกันหรือพร้อมกันก็ได้แล้วแต่บุญใครอย่างไหนมากน้อยจนเป็นเหตุให้มีได้รับการยอมรับเชื่อถือเช่นเชื่อถือว่าเป็นผู้มีอายุยืนสุขภาพแข็งแรงแต่อาการที่ปรากฏในปัจจุบันนั้นกลับเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามเลยมิได้รับการยอมรับเชื่อถือจนในที่สุดทั้งเทวดาและมนุษย์ก็ตามที่มาเกิดได้เพราะมีบุญมาดี เมื่อหมดบุญคือใช้หมดแล้วก็ต้องถึงกาลมรณะหรือตายเรียกว่าตายเพราะหมดบุญ

1.2 เพราะสิ้นบาปอันได้แก่ผู้ที่มีชีวิตเกิดมาตกอยู่ในห้วงแห่งความระทมทุกข์เดือดร้อนทรมานด้วยอาการต่าง ๆ ตัวอย่างง่าย ๆ ก็คือพวกสัตว์นรกเปรตอสุรกายสัมภเวสีสัตว์เดรัจฉานและมนุษย์ที่ต้องรับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสซึ่งเวทนานั้นอาจจะติดตัวมาตลอดชีวิตหรือปรากฏขึ้นภายหลังก็ตามที่ครั้นสัตว์เหล่านั้นได้ชดใช้บาปหรือกรรมไม่ดีจนหมดสิ้นแล้วก็ถึงกาลมรณะลงเรียกว่าเกิดมาได้ด้วยบาปกรรมชั่ว

1.3 เพราะสิ้นอายุขัยคำว่า สิ้นอายุขัยหมายรวมถึงการสิ้นอายุขัยของเซลล์เล็ก ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของอวัยวะทั้งผองในร่างกายนี้เมื่อองค์ประกอบทั้งหลายของกายนี้มันได้เสื่อมสภาพเพราะหมดอายุขัยจึงทำให้กายนี้ต้องตายจากชาติภพปัจจุบันมีข้อสังเกตว่าส่วนใหญ่การตายเพราะหมดอายุขัยมักจะมีแก่คนผู้ที่มีอายุมากสำหรับผู้มีอายุน้อยแล้วตายเพราะหมดอายุขัยนั้นมักจะไม่ค่อยมีในปัจจุบันนี้มนุษย์มีอายุขัยเฉลี่ยที่ 75 ปีตามอายุกับ ซึ่งจะลดลงหนึ่งปีทุกรอบปีหลังจากยุคพุทธกาล เพราะในยุคพุทธกาลนั้นมนุษย์มีอายุกับที่ 100 ปี

ดังนั้นปัจจุบันผ่านยุคพุทธกาลมาแล้ว สองพันห้าร้อยปี อายุก็บังจืดลดลง 25 ปีเหลือที่ประมาณ 75 ปี มนุษย์บางคนอาจมีอายุขัยเกินหรือขาดบ้างก็แล้วแต่กรรม และผลของกรรมทั้งสิ้น

2. อกาลมรณะเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีเหตุปัจจัยจากบุพกรรมอันหนักที่ตนทำไว้ซึ่งแบ่งออกเป็นอดีตกรรมและปัจจุบันกรรมอายุขัยแห่งบุคคลในพุทธกาลนี้ควรจักมีสัก 100 ปี แต่เมื่อมากกระทบกับอดีตกรรมซึ่งเป็นกรรมหนักให้ผลอย่างรุนแรงรวดเร็วแทรกเข้ามาตัดรอนช่วงเวลาอายุกาลของชีวิตที่ควรจักอยู่ถึงร้อยให้เหลือน้อยและสั้นลงทำให้ต้องตายก่อนกำหนดด้วยทัณฑ์กรรมต่าง ๆ ที่ตนทำไว้แต่อดีตเช่นตายเพราะอุบัติเหตุปัจจุบันกรรม กรรมที่บุคคลกระทำในปัจจุบันแล้วเป็นผลให้ตนต้องตายเช่นทะเลาะวิวาทกันและโดนทำร้ายจนตายประมาทมัวเมา สนุกสนานจนเพลินเป็นเหตุให้ตนต้องเสียชีวิต เช่น ขับรถแข่งกันแล้วประสบอุบัติเหตุจนตาย หรือไม่ก็ไปก่อเวรภัยแก่ผู้อื่นเลยโดนผู้นั้นรุมทำร้ายจนตายเหล่านี้เป็นกรรมหนักในปัจจุบันที่มีเหตุให้แทรกเข้ามาตัดรอนอายุขัยของตนให้สั้นลงเป็นต้น

ความตายในความหมายแห่งปรมัตถ์ธรรมที่อธิบายไว้ในพระอภิธรรมคือ การเกิดดับของธรรมชาติที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม หรือ จิต และรูปเท่านั้น แท้จริงไม่มีสัตว์ การที่บุคคลเกิดและตาย เป็นเพียงการเกิดและการดับของ นามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น แต่กลับเป็นสมมติของชาวโลกว่าคนตาย สัตว์ตาย การตายคือการที่จิตดวงสุดท้ายในชาตินี้เกิด แล้วทำกิจจุติกิจไป และในทันทีนั้นจิตดวงใหม่ทำกิจปฏิสนธิในภพใหม่ทันที นั่นคือเมื่อสัตว์ตายแล้วก็ย่อมเกิดทันทีด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย (สุจินต์ บริหารวนเขตต์, 2541) คือจิตที่เกิดดับอย่างไม่มีระหว่างขึ้น เมื่อจิตดวงสุดท้ายของชาตินี้ทำกิจจุติคือตายแล้ว จิตดวงใหม่ก็เกิดขึ้นทันทีโดยทำกิจปฏิสนธิในภพใหม่ทันที และเป็นบุคคลใหม่ในภพภูมิใหม่นั้นทันทีตามกรรมที่ตนได้สร้างไว้ เว้นจิตที่เป็นจิตจิตของพระอรหันต์เท่านั้นที่ไม่เป็นอนันตรปัจจัย เพราะเมื่อจุติจิตของพระอรหันต์ดับไปก็เป็นการปรินิพพาน จะไม่มีการเกิดในภพภูมิได้อีกต่อไป

สำหรับคำว่าอนันตรปัจจัยที่กล่าวข้างต้นนั้น ท่านผู้อ่านบางท่านอาจเคยได้ยินคำว่า “อนันตรปัจจัย” ในเวลาที่ท่านได้ไปสวดการสวดพระอภิธรรมในงานศพตามวัด ในคัมภีร์เล่มที่ 7 ที่ชื่อวามหาปฐฐาน ซึ่งเป็นตอนท้าย ๆ ของการสวดพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ เป็นการเกิดดับของจิตซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีการเกิดดับติดต่อกันอย่างรวดเร็วไม่มีระหว่างขึ้น ตามความหมายของคำว่า “อนันตร” อันแปลว่าไม่มีระหว่างขึ้นนั่นเอง และในขณะเดียวกันก็เป็นไปตามอำนาจแห่งสมันตรปัจจัยด้วย คือการเกิดดับกันอย่างไม่มีระหว่างขึ้นด้วยดี (สม+อนันตร) นั่นคือแม้ว่าจิตที่เกิดดับอย่างรวดเร็วสุดประมาณนั้น แต่ก็ไม่ก้าวล่วงกันเลย เมื่อจิตดวงหนึ่งดับไปจิตอีกดวงก็เกิดขึ้น เช่น จิตจิตที่ดับไปแล้วจิตดวงใหม่ต้องเป็นปฏิสนธิจิตเท่านั้น จะเป็นจิตอื่น เช่น ภาวังคจิตหรือ จิตอื่นใดไม่ได้เลย

สรุปได้ว่าความตายทางพุทธศาสนาก็คือการเกิดและการดับของจิตจิตดวงเดียวนั่นเอง หากยังไม่หมดปัจจัยให้จิตเกิดแล้ว เมื่อจิตดวงหนึ่งคือจิตจิตดับไปก็ต้องมีจิตดวงใหม่คือปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นต่อเนื่องนั่นเอง ดังนั้นเมื่อจิตดวงสุดท้ายทำหน้าที่จุติ คือตายแล้ว รูปอันเป็นร่างกาย

ก็หยุดเกิด เป็นอันจบการเกิดขึ้นของรูปธรรมในชาตินี้ หรือที่วิทยาศาสตร์กล่าวว่าเซลล์ต่าง ๆ ในร่างกายก็หยุดสร้างใหม่ นั่นก็คือการตายของคนหรือสัตว์ แต่นามธรรมคือจิตนั้นต้องเกิดต่อไปตามปัจจัยคืออนันตรปัจจัย ที่ได้กล่าวข้างต้น สัตว์ก็ต้องถือปฏิสนธิในภพภูมิใหม่ทันที เมื่อตายในชาตินี้ก็มีการเกิดใหม่ในภพใหม่ทันที ตามภพภูมิต่าง ๆ ที่จะได้กล่าวต่อไปข้างหน้าตามกรรมและผลของกรรมซึ่งผู้นั้นได้ทำไว้

ชีวิตภายหลังความตายทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เน้นในเรื่องกรรม และผลของกรรม หรือสอนในเรื่องเหตุและผลซึ่งกรรมก็คือการสร้างเหตุ ผลของกรรมคือผลที่ได้รับจากการสร้างกรรมนั้น และเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่สอนว่าแท้จริงแล้วชีวิตมนุษย์นั้นเป็นเพียงนามธรรมและรูปธรรมที่เกิดร่วมกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548) มีการเกิดและดับไปอย่างรวดเร็ว โดยแท้จริงแล้วไม่มีสัตว์บุคคลเลยเป็นเพียงรูปและนามที่เกิดดับ ทำกิจการงานของรูปนามนั้นเท่านั้น เป็นเพียงขั้นธ ธาตุ และอายตนะ ซึ่งล้วนแต่เป็นของไม่เที่ยง เกิดและดับอยู่ตลอดเวลา อยู่ในอำนาจแห่งสามัญลักษณะหรือพระไตรลักษณ์ อ่านดูอาจยากสำหรับท่านที่ไม่เคยศึกษาพุทธศาสนามา แต่หากลองพิจารณาดูแล้วจะพบว่าไม่ยากเกินไป เนื่องจากทุกสิ่งทีพระพุทธศาสนาสอนนั้นเป็นเรื่องความจริงทั้งสิ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548) ได้อธิบายความหมายของไตรลักษณ์ (the Three Characteristics of Existence) โดยย่อดังนี้

1. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยงความไม่คงที่ความไม่คงตัวภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป
2. ทุกขตา (Conflict) ความเป็นทุกข์ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไปภาวะที่กดดันฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัวเพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัวไม่ให้ความเสมอภาคแท้จริงหรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตนหาและก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน
3. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตาคือความไม่ใช่ตัวตนความไม่มีตัวตนแท้จริงที่จะบังคับให้เป็นอย่างไร ๆ ได้สิ่งทั้งหลายหากจะกล่าวว่ามิก็ดต้องว่ามีอยู่ในรูปของกระแสที่ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ อันสัมพันธ์เนื่องอาศัยกันเกิดดับสืบต่อกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสายจึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยงเมื่อต้องเกิดดับไม่คงที่และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยก็ย่อมมีความบีบคั้นกดดันขัดแย้งและแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัวและเมื่อทุกส่วนเป็นไปในรูปกระแสที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาขึ้นต่อเหตุปัจจัยเช่นนี้ก็ย่อมไม่เป็นตัวของตัวมีตัวตนแท้จริงไม่ได้ไม่อยู่ในอำนาจของใคร ๆ ที่จะบังคับให้เป็นไปอย่างไร ๆ ตามใจปรารถนาในกรณีของสัตว์บุคคลให้แยกว่าสัตว์บุคคลนั้นประกอบด้วยขั้น 5 เท่านั้นไม่มีสิ่งใดอื่นอีกนอกเหนือจากขั้น 5 เป็นอันตัดปัญหาเรื่องที่จะมีตัวตนเป็นอิสระอยู่ต่างหากจากนั้น

หันมาแยกชั้น 5 ออกพิจารณาแต่ละอย่าง ๆ ก็เห็นว่าชั้นทุกชั้นก็ไม่เที่ยงเมื่อไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์เป็นสภาพบีบคั้นกดดันแก่ผู้เข้าไปยึด เมื่อเป็นทุกข์ก็ไม่ใช่ตัวตนที่ว่าไม่ใช่ตัวตนก็เพราะแต่ละอย่าง ๆ ล้วนเกิดจากเหตุปัจจัยไม่มีตัวตนของมันอย่างหนึ่งเพราะไม่อยู่ในอำนาจไม่เป็นของของสัตว์บุคคลนั้นแท้จริง (ถ้าสัตว์บุคคลนั้นเป็นเจ้าของชั้น 5 แท้จริงก็ย่อมต้องบังคับเอาเองให้เป็นไปตามความต้องการได้และไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพที่ต้องการได้ เช่น ไม่ให้แก่ไม่ให้เจ็บป่วย เป็นต้นได้) อย่างหนึ่ง

ภพภูมิภายหลังความตายตามมุมมองในพระพุทธศาสนา

หลังจากการตายของมนุษย์แล้วไม่ว่าจะเป็นกรณีใด จะเป็นตายเพราะเหตุแห่งอกาลมรณะ หรือตายเพราะเหตุแห่งกาลมรณะก็ตาม คำสอนในพระพุทธศาสนาแสดงถึงภพภูมิที่รองรับอยู่ซึ่งรายละเอียดของภพภูมิต่าง ๆ นั้น มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งเช่นในคัมภีร์พระไตรปิฎกเองซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญและหนักแน่นในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในพระอภิธรรมปิฎกซึ่งเป็นปิฎกที่สาม มีการกล่าวถึงภพภูมิต่าง ๆ ไว้โดยละเอียดตลอดจนคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งอรรถกถาจารย์ในยุคหลังพุทธกาลได้อธิบายเพิ่มเติม และในคัมภีร์รุ่นหลัง ๆ ที่มีการแต่งเพิ่มเติมเช่น ไตรภูมิพระร่วงจักรวาลทีปนี โลกทีปนี เป็นต้น ในบทความนี้ผู้แต่งจึงใคร่ขอนำเสนอคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่แต่งในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีนี้เอง คัมภีร์เล่มนี้มีหลายชื่อเรียกได้แก่ "ไตรภูมิพระร่วง" "เตภูมิกถา" "ไตรภูมิกถา" "ไตรภูมิโลกวินิจฉัย" และ "เตภูมิลोकวินิจฉัย" เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่แต่งในสมัยสุโขทัยประมาณ พ.ศ. 1888 โดยพระราชดำริในพระยาสิทธิโธ รวบรวมจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาเกี่ยวกับโลกสังฆฐาน ที่แบ่งเป็น 3 ส่วน หรือ ไตรภูมิ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ วรรณคดีเรื่องนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับ คติความเชื่อของชาวไทยเป็นจำนวนมาก เช่น นรกสวรรค์การเวียนว่ายตายเกิด ทวิปทั้งสี่ (เช่น ชมพูทวีป ฯลฯ) ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไท แต่งขึ้นเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ปีระกา ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 1864 (ปีเก่า) จ.ศ.683 พ.ศ.1243 เป็นปีครองราชย์ที่ 6 โดยมีพระประสงค์ที่จะเทศนาโปรดพระมารดา และเพื่อจำเริญพระอภิธรรม ไตรภูมิพระร่วงเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนาชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถอย่างลึกซึ้ง ในด้านพุทธศาสนาของพระมหาธรรมราชาลิไทที่ทรงรวบรวมข้อความต่าง ๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นับแต่พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษต่าง ๆ มาเรียบเรียงขึ้นเป็นวรรณคดีโลกศาสตร์เล่มแรกที่แต่งเป็นภาษาไทยเท่าที่มีหลักฐานอยู่ในปัจจุบันนี้ ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงภูมิ (แดน) ทั้ง 31 คือ กามภูมิ 11, รูปภูมิ 16 และอรุภูมิ 4 ซึ่งมีเนื้อหาพรรณนาถึงที่อยู่ ที่ตั้ง และการเกิดของมนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และเทวดา ที่ตั้งเหล่านี้มีเขาพระสุเมรุเป็นหลัก เขาพระสุเมรุนั้นตั้งอยู่ท่ามกลางจักรวาล มีทิวเขาและทะเลล้อม ทิวเขามีชื่อต่าง ๆ ดังนี้ 1) ยุคนธร 2) อีสินธร 3) กรวิก 4) สุทัสน์ 5) เนมินธร

6) วินันตค และ 7) อัศกรรณ ซึ่งเป็นเขารอบนอกสุด ทิวเขาเหล่านี้รวมเรียกว่า เขาสัตตปริภันท์ ส่วนทะเลที่รายล้อมอยู่ 7 ชั้น เรียกว่า มหานทีสีทันดร ถัดจากทิวเขาอัศกรรณออกมาเป็นมหาสมุทรอยู่ทั่วทุกด้านแล้วจะมีภูเขาเหล็กกั้นทะเลนี้ไว้รอบเรียกว่า ขอบจักรวาล พันไปนอกนั้นเป็นนอกขอบจักรวาล (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2543)

ภพภูมิต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาสามารถสรุปรวมได้เป็น 3 ภพภูมิหลัก ซึ่งเมื่อแยกรายละเอียดแล้วรวมได้ทั้งสิ้น 31 ภพภูมิ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (พระญาณลิไทย, 2554)

1. กามภูมิ 11 ภูมิ อันได้แก่

- อบายภูมิทั้ง 4 คือกำเนิดแห่ง สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน
- มนุษย์ภูมิ 1 ภูมิ
- เทวภูมิ ทั้ง 6 ภูมิ คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมารนรตี ปรมิตวสวัตตี

2. รูปภูมิ 16 ภูมิอันได้แก่

- ชั้นที่ 1 พรหมปารีสัชชาภูมิ
- ชั้นที่ 2 พรหมปุโรหิตาภูมิ
- ชั้นที่ 3 มหาพรหมภูมิ
- ชั้นที่ 4 ปริตรตาภูมิ
- ชั้นที่ 5 อัปมาณภาภูมิ
- ชั้นที่ 6 อาภัสราภูมิ
- ชั้นที่ 7 ปริตตสุภาภูมิ
- ชั้นที่ 8 อัปมาณสุภาภูมิ
- ชั้นที่ 9 สุภิกินหาภูมิ
- ชั้นที่ 10 เวหฬลาภูมิ
- ชั้นที่ 11 อสัณญีสัตตาภูมิ
- ชั้นที่ 12 อวิหาสุทธาวาสภูมิ
- ชั้นที่ 13 อตปปาสุทธาวาสภูมิ
- ชั้นที่ 14 สุทิสสาสุทธาวาสภูมิ
- ชั้นที่ 15 สุทิสสีสุทธาวาสภูมิ
- ชั้นที่ 16 อกนิภฐสุทธาวาสภูมิ

3. อรูปภูมิ 4 ภูมิอันได้แก่

- อากาสาณัญญาตณภูมิ
- วิญญาณัญญาตณภูมิ
- อากิญจัญญาตณภูมิ
- เนวสัณญานาสนัญญาตณภูมิ

พระพุทธศาสนามีคำสอนในเรื่องกรรมและผลของกรรมอย่างหนักแน่นมาก ดังนั้นกรรมที่ทำไว้นั้นไม่มีการสูญหายได้เลย กรรมเป็นนามธรรมที่เก็บสะสมในจิต จิตเป็นที่เก็บที่นิรภัยที่สุด ใครทำกรรมใดไว้ผู้นั้นต้องเป็นผู้ได้รับกรรมที่ทำอย่างแน่นอน ไม่มีผู้ใดเอากุศลหรืออกุศล ของใครไปได้ ดังนั้นเมื่อคนหรือสัตว์ตาย ในพระอภิธรรมซึ่งเป็นคำสอนที่ลึกซึ้งมากในพระพุทธศาสนา กล่าวว่า เมื่อจิตดวงสุดท้ายในชาตินี้เกิดคือจิตดับแล้ว ก็ได้ชื่อว่าผู้นั้นตาย จิตดวงใหม่ที่เกิดในภพชาติใหม่จะเกิดขึ้นโดยไม่มีระหว่างขั้นเลยเรียกว่าปฏิสนธิจิตในภพชาติใหม่ สัตว์นั้นก็ได้อีกว่าเกิดใหม่แล้ว แต่จะเกิดในภพภูมิใดแล้วแต่กรรมที่ตนสร้างไว้ และผลของกรรมที่จะเป็นตัวให้ผล ส่งให้ปฏิสนธิจิตเป็นกุศลหรืออกุศล หากปฏิสนธิจิตเป็นกุศลวิบากก็ไปเกิดในภพภูมิที่เป็นสุคติสุข อันได้แก่ มนุษย์หรือ เทวโลก แต่หากปฏิสนธิจิตเป็นอกุศลวิบาก ก็ส่งผลให้ไปเกิดหรือปฏิสนธิในทุคติภูมิอันได้แก่ สัตว์นรก เดรัจฉาน อสุรกาย และภูมิเปรต เป็นต้น ส่วนรูปภูมิและอรุภูมินั้นเป็นภูมิของบุคคลผู้ได้มานสมบัติ คือการบำเพ็ญสมาธิอย่างยิ่งยวดเมื่อตายแล้วก็จะไปปฏิสนธิในรูปภูมิและอรุภูมิดังกล่าว

ดังนั้น เมื่อทราบว่าคุณตายหรือสัตว์ตายจึงต้องมีการเกิดทันที เมื่อจิตดับแล้วก็ชื่อว่าสัตว์นั้นตายจิตดวงใหม่ทำหน้าที่ปฏิสนธิ สัตว์นั้นก็เกิดใหม่ขึ้นทันทีตามภพภูมิอันสมควรแก่กรรมที่สัตว์นั้นได้ทำ ที่ผู้เขียนกล่าวว่าตายแล้วต้องเกิดทันทีนั้นเป็นความเร็วที่สุดจะประมาณได้ ในพระอภิธรรมนั้นอธิบายว่า จิตที่เกิดดับนั้นเป็นไปด้วยอำนาจอนันตรปัจจัยที่เป็นธรรมชาติของจิตที่เกิดดับอย่างไม่มีระหว่างขั้น เกิดดับติดต่อกันอย่างรวดเร็ว เมื่อตายจากภพชาตินี้ก็เกิดใหม่ในภพชาติใหม่ทันทีแล้วแต่กรรมและผลของกรรมที่จะส่งผลเท่านั้น

ความเห็นว่าคุณตายแล้วสูญนั้นถือเป็นความเห็นผิดที่รุนแรงมากทางพระพุทธศาสนา คือเป็นอุจเฉทปฏิญญา ที่เห็นว่าตายแล้วสูญ เพราะเมื่อเห็นว่าตายแล้วสูญแล้ว กรรมและผลของกรรมอยู่ที่ใดเมื่อตายแล้วสูญก็ไม่ต้องรับผลกรรมที่ได้กระทำไว้ ในขณะที่พระพุทธศาสนามีความหนักแน่นในเรื่องกรรมและผลของกรรมซึ่งในครั้งพุทธกาลก็มีผู้ที่เผยแพร่ความเห็นผิด ๆ เช่นนี้คือครูทั้ง 6 ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

การเตรียมพร้อมกับการเผชิญความตายตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา

ความตายเป็นความกังวลที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ไม่มีมนุษย์คนไหนหนีความตายได้ แต่ความตายกลับเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต่างก็กังวล ไม่เพียงแต่มนุษย์เท่านั้นสัตว์ก็กลัวตายเช่นเดียวกัน หากสามารถมองว่าความตายก็เป็นสิ่งธรรมดาของโลกเท่านั้น ยอมรับกับความตายได้ ชีวิตก็มีความสุขไร้ความทุกข์กังวล แต่ความเป็นจริงก็คือมนุษย์ปุถุชนทุกคนไม่สามารถทำได้เลยสักคน ไม่มีใครไม่กลัวความตายเลย พระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงการตายไว้หลายนัยยะ ให้เหตุและผลเกี่ยวกับความตายไว้อย่างน่าสนใจหลายตอน ดังนั้นหากผู้อ่านได้มีโอกาสอ่านบทความนี้จนจบแล้ว มีความเข้าใจเกี่ยวกับความตายตามทัศนะของพระพุทธศาสนาดีขึ้นแล้ว ผู้เขียนมั่นใจว่าท่านผู้อ่านจะสามารถลดความกังวลเกี่ยวกับความตาย ข้อข้องใจเกี่ยวกับความ

ตายได้ดีขึ้นอย่างแน่นอนไม่น้อย และบรรลุตามเป้าหมายของการเขียนบทความครั้งนี้ของผู้แต่งด้วย

มนุษย์มีอัตภาพที่ประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรม สงเคราะห์เป็นธาตุ คือรูปธาตุ และนามธาตุ สงเคราะห์เป็นชั้น คือรูปชั้น 1 และนามชั้น 4 ตราบใดที่ยังมีกิเลสแล้ว จิตซึ่งเป็นนามธาตุดับไปก็ยังคงเป็นปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้น ด้วยอำนาจแห่งอนันตรปัจจัยเช่นกัน ดังนั้นเมื่อจิตที่เกิดใหม่ก็เกิดเรื่อยไป แม้กระทั่งคนตายคือจิตดวงสุดท้ายในชาตินี้เกิดขึ้นและดับลงไป จิตดวงใหม่ก็เกิดขึ้นต่อเนื่องภพชาติใหม่ก็เกิดขึ้น ตราบจนเป็นพระอรหันต์คือเป็นจิตที่บริสุทธิ์หมดสิ้นจากกิเลสอันเป็นเชื้อให้กุศลและอกุศลเกิด เมื่อนั้นจุดจิตของพระอรหันต์เกิดเมื่อใด จุดจิตของพระอรหันต์ซึ่งหมดสิ้นแล้วซึ่งกิเลสจึงไม่เป็นปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้นอีก เมื่อนั้นเองภพชาติก็สิ้น สามารถสลิกหนี หลีกพ้นความตายไปได้โดยสิ้นเชิง

คำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งหวังสูงสุดที่พระนิพพานอันเป็นความสงบจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง พระนิพพานเป็นสภาวะธรรมที่ไม่มีการเกิด ดังนั้นจึงไม่มีการดับ เมื่อเข้าถึงพระนิพพานได้แล้วจึงไม่ต้องมีการเกิดอีก เมื่อไม่มีการเกิดอีกก็ไม่ต้องพบกับความตายอีกต่อไป ดังเช่น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงเสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพาน และบรรดาพระอรหันตสาวกในครั้งพุทธกาลเป็นอาทิ

เมื่อทราบแล้วว่าการตายและการเกิดนั้นเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วดังที่ได้อธิบายไว้ ดังนั้นเราจึงไม่รู้เลยว่าชาติหน้าของเราจะมาถึงเมื่อใด อาจมาถึงก่อนพรุ่งนี้ มีอาหารหน้าที่จะถึงก็ได้ ตัวอย่างที่เห็นก็มีทั่วไปสำหรับผู้ประสพอุบัติเหตุเสียชีวิต ท่านผู้อ่านคงพอทราบได้ว่าผู้ที่เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุหรือตายอย่างกะทันหันนั้น ชาติหน้า ภพหน้าของท่านเหล่านั้นมาอย่างรวดเร็ว เร็วกว่าที่ใครจะคาดคิดได้ ความตายจึงไม่มีนิมิต เครื่องหมายเลยบอกให้รู้ล่วงหน้าเลย อย่างไรก็ตามในพระอภิธรรมได้อธิบายไว้ถึงนิมิต ที่ผู้ใกล้เสียชีวิตสามารถเห็นได้โดยที่ผู้อื่นไม่สามารถเห็นได้เลย ซึ่งมีชื่อว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คตินิมิตอารมณ์ซึ่งเป็นนิมิตบอกภพภูมิที่ไปของผู้ใกล้เสียชีวิตด้วย (พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), 2541) กล่าวคือ

กรรมอารมณ์คือ การระลึกถึงกรรมใดกรรมหนึ่ง เช่นกรรมอารมณ์ที่เป็นฝ่ายกุศลคือตนได้ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม หรือเจริญ ภาวนามานั้น เคยทำอะไร ก็นึกก็คิดอย่างที่ทำอยู่ อย่างนั้น มรณาสันนชวนจิต ซึ่งเป็นวิถิจิตสุดท้ายก่อนจิตคือตาย ก็ถือเอากรรมนั้นเป็นอารมณ์เป็นต้น ส่วนที่เป็นฝ่ายอกุศล เช่น ตนเคยฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ อย่างไร ก็นึกก็คิดอย่างที่ได้ทำอยู่ อย่างนั้นมรณาสันนชวนจิตก็น้อมเอามาเป็นอารมณ์กรรมอารมณ์นี้ปรากฏทางมโนทวารทางเดียวไม่ปรากฏทางทวารทั้ง 5 คือ ปัญจทวาร ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เพราะกรรมอารมณ์นี้นึกถึงคิดถึงการกระทำในอดีตเป็นอดีตอารมณ์ปรากฏทางใจเท่านั้นเมื่อมีกรรมอารมณ์เป็นกุศลก็นำไปสู่สุคติถ้าหากว่ามีกรรมอารมณ์เป็นอกุศลก็จะต้องไปสู่ทุคติ

กรรมนิมิตอารมณ์หมายถึงเครื่องมือเครื่องใช้ ที่ตนได้ใช้ในการกระทำกรรมนั้น ๆ ที่เป็นฝ่ายกุศลก็เห็นเครื่องมือที่ตนได้ทำกุศลเป็นต้นว่าเห็นเครื่องสักการะที่ตนใช้บูชา

เห็นผ้าผ่อนที่ตนให้ทาน เห็นโบสถ์เห็นพระพุทธรูปที่ตนสร้าง เห็นพระสงฆ์ที่ตนอุปัชฌาย์ให้
มรณาสันนชวนจิตก็ห่วงเอาเป็นอารมณ์เป็นต้น ส่วนที่เป็นฝ่ายอกุศล เช่น เห็นแห อวน หอก
ดาบ มีด ไม้ ปืน เครื่องเบียดเบียน สัตว์ ที่ตนเคยใช้ในการทำบาปเหล่านี้มรณาสันนชวนจิต
ก็น้อมมาเป็นอารมณ์ทั้งนี้ถ้าเป็นแต่เพียงนึกเพียงคิดถึงวัตถุเครื่องมือเครื่องใช้ นั้น ๆ ก็ปรากฏ
ทางมโนทวารเป็นอดีตอารมณ์ แต่ถ้าได้เห็นด้วยตาจริง ๆ ด้วย ได้ยินทางหูจริง ๆ ด้วย ได้กลิ่น
ทางจมูกจริง ๆ ด้วยก็เป็นทางปัญจทวาร คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เป็นปัจจุบันอารมณ์
ดังนั้นคตินิมิตอารมณ์นี้ สามารถเห็นได้ด้วยประสาทรับรู้ทั้ง 6 ทางคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
ใจ เมื่อมีกรรมนิมิตอารมณ์เป็นกุศลก็นำไปสู่สุคติ แต่ถ้าหากว่ามีกรรมนิมิตอารมณ์เป็นอกุศล
แล้ว ย่อมนำไปสู่ทุกข์

คตินิมิตอารมณ์เป็นการเห็นนิมิตเครื่องหมายที่จะนำไปสู่สุคติภพ หรือทุกข์ภพ
ถ้าจะไปสู่สุคติภพก็จะปรากฏเป็นวิมาน เป็นปราสาททิพย์สมบัติ เป็นนางเทพอัปสร เป็นรั้ววัง
เป็นครุฑมารดา ล้วนแต่เป็นสิ่งที่คตินิมิตอารมณ์ที่จะนำไปสู่สุคติภพ ก็จะปรากฏเป็นเปลวไฟ
เป็นเหว ถ้าอันมีดมีด หรือเป็นนายนิรยบาล สนุขแรงกาเป็นต้นจะมาเบียดเบียนทำร้ายตนล้วน
แต่เป็นสิ่งที่เลวร้ายทั้งนี้ปรากฏทางมโนทวารแต่ทางเดียว คือเห็นทางใจและจัดเป็นปัจจุบัน
อารมณ์เพราะกำลังนึกเห็นนิมิตนั้น ๆ อยู่

มนุษย์หรือสัตว์ที่มีกิเลสอยู่ต่างกลัวความตายทั้งสิ้น ด้วยเหตุจากการยึดมั่นในตัวตน
ว่าเป็นของตนของตนนั้นเอง หากลองทดสอบเรื่องนี้ดูว่าจริงหรือไม่ได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
เมื่อญาติพี่น้อง คนสนิทมิตรสหายต้องตาย หรือพลัดพรากไป เรามีความเศร้าเสียใจ คร่ำครวญ
ร่ำไห้ แต่เมื่อมีคนทั่วไปตามท้องถนนที่เราไม่รู้จัก ตายหรือพลัดพรากไปทั้ง ๆ ที่เขาก็เป็นคน
เหมือนกันแต่เรากลับไม่เศร้าใจเสียใจเหมือนเป็นญาติเรา คำตอบก็คือ เรามีความยึดว่าคนคน
นั้นเป็นญาติของเรา เป็นเพื่อนสนิทเรา นั่นเอง และลองคิดว่าหากเป็นเราที่ต้องตายแล้วเราจะ
ยังไม่เสียใจหรือมนุษย์มีความรักตัวเองเป็นที่สุด ดังนั้นการที่เรายึดว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา
มันจึงเป็นความทุกข์ใจอย่างยิ่งเมื่อต้องเผชิญกับความพลัดพราก แต่หากมีปัญญาเป็นตามที่
พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ว่า มนุษย์เป็นเพียงธาตุ เพียงขันธ์ นามธรรมรูปธรรมที่ มีการเกิดขึ้น
ตั้งอยู่และก็ต้องดับไปเป็นธรรมดาเท่านั้น ความทุกข์ใจแม้จะยังมีอยู่แต่มันย่อมน้อยลง หรือ
ลดลงกว่าการที่ไม่รู้ไม่เห็นตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เลยนอกจากการมีอุปทานใน ตัวเรา
ของเรา ในธาตุ ในขันธ์ที่กล่าว ข้างต้นแล้ว เราต่างกลัวการพลัดพรากจากสิ่งที่เรารัก ทุกคนจะ
กลัว กลัวว่าจะต้องจาก ต้องพรากจากคนที่รัก สัตว์ที่รัก สิ่งของที่รัก ทรัพย์สินสมบัติที่หวงแหน
ตัวอย่างที่เห็นชัด ๆ และสามารถทดสอบว่าที่ผู้เขียนกล่าวไว้จริงหรือไม่นั้นก็คือ ท่านผู้อ่านเคย
ของหายหรือไม่ หากท่านเคยของหาย ลองทบทวนดูว่า เมื่อของที่มีค่าน้อย หรือรักน้อยหายไป
ท่านรู้สึกเช่นไร เศร้ามากน้อยเพียงใด แต่ถ้าของนั้นมีความสำคัญมาก รักมากท่านจะเศร้า
เสียใจเพียงใด นี่คือตัวอย่างการพลัดพรากเท่านั้น แต่การตายคือการพลัดพรากทุกสิ่ง และ
ทุกอย่างที่มีอยู่ในชีวิต ทั้งรักมาก หวงมาก รักน้อย หวงน้อย ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ ครอบครอง

อยู่ ดังนั้น คนเราจึงกลัวการพลัดพรากครั้งยิ่งใหญ่ที่จะต้องพลัดพรากจากของที่สิ่งทุกอย่างที่ตนมีอยู่นั่นเอง

การเตรียมพร้อมกับการเผชิญความตายจึงเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับมนุษย์ทุกคน สาเหตุเพราะการตายจากภพหนึ่งแล้วต้องไปเกิดอีกภพหนึ่งนั้นเป็นเวลาที่รวดเร็วมาก หากไม่มีการเตรียมการที่ดีแล้วเมื่อจิตดวงสุดท้ายที่ทำหน้าที่จิตภพนั้น มีความเศร้าหมองเป็นอกุศลจิต จิตดวงใหม่ที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิก็จะเป็นอกุศลด้วยทำให้ภพภูมิที่ต้องไปเกิดใหม่ในภพนั้นเป็นทุกข์ภูมิเช่น สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน ดังนั้นหากไม่มีการเตรียมพร้อมเผชิญกับความตายดีพอ จะเกิดความกังวล ความห่วงใย ความกลัวที่จะต้องตาย จิตย่อมเป็นอกุศล ทำให้จิตดวงที่จะปฏิสนธินั้นเป็นอกุศล การเตรียมพร้อมที่ดีนั้นมิงานศึกษาหนึ่งซึ่งแสดงว่าหลักพุทธธรรมนั้นช่วยในการเตรียมตัวเผชิญกับความตายได้ ซึ่งมีข้อแนะนำว่า หลักพุทธธรรมที่ใช้เยียวยาจิตใจผู้ป่วยระยะสุดท้าย สามารถจำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ในส่วนผู้ป่วยระยะสุดท้าย และในส่วนผู้ให้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ด้านผู้ป่วยระยะสุดท้าย สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ไม่มีความสนใจในพระพุทธศาสนาและมีความรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก ผู้ป่วยกลุ่มนี้ ไม่สามารถใช้หลักธรรมใดที่เหมาะสมแก่การเยียวยา แต่ผู้ให้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายสามารถช่วยเยียวยาจิตใจผู้ป่วยได้ด้วยความเมตตา ซึ่งผู้ป่วยที่ใกล้เสียชีวิตสามารถรับรู้ได้ และสามารถทำให้ผู้ป่วยมีจิตใจสงบและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจได้ 2) กลุ่มผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาปานกลาง หรือมีความสนใจในพระพุทธศาสนาปานกลาง พุทธธรรมที่เหมาะสมกับผู้ป่วยกลุ่มนี้คือ ทานการให้ทั้งในส่วนของอามิสทานและอภัยทาน หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา และศรัทธาความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย 3) กลุ่มผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนามาก หรือผู้ป่วยที่มีปัญญามากเช่น บุคคลต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกสมัยพุทธกาล พุทธธรรมที่เหมาะสมกับผู้ป่วยกลุ่มนี้ที่ปรากฏตามหลักฐานคือหลักโพชฌงค์ 7 มรณสติ การระลึกถึงความตาย โสดาปัตตียังคะ 4 คือคุณสมบัติแห่งพระโสดาบัน 4 ประการ อนุปาทาน คือ ความไม่ยึดถือ หรือสำคัญหมายอยู่ภายในใจ มิได้ยึดถือว่ามีตัวตน เป็นต้น สัญญา 10 ความกำหนดหมายสิ่งที่ควรกำหนดหมายไว้ในใจ ส่วนหลักธรรมสำหรับผู้ให้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ได้แก่ 1) พรหมวิหารธรรม 4 ประการ อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา 2) กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ เป็นองค์คุณของกัลยาณมิตรคุณสมบัติของมิตรดีเป็นธรรมะที่สำคัญสำหรับผู้ให้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย สำหรับวิธีการนำหลักธรรมไปเยียวยาจิตใจผู้ป่วย จากการศึกษาพบว่าในสมัยพุทธกาลนั้นมีวิธีการใช้หลักธรรมกับผู้ป่วยด้วยการทำให้เกิดสังฆาในพระรัตนตรัย การสนทนาธรรมกับผู้ป่วย และการแสดงธรรมให้กับผู้ป่วยฟัง เมื่อผู้ป่วยมีจิตใจน้อมเข้าไปในพระธรรมนั้น ก็จะมีจิตเป็นกุศล และหายจากการป่วย หรือมีจิตที่เป็นกุศลและมีสุคติเป็นที่ไปได้ สำหรับในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์และบุคลากรทางการแพทย์ที่ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายยังคงใช้วิธีเหมือนกับสมัยพุทธกาล คือ การสร้างสังฆาให้แก่ผู้ป่วย การแสดงธรรมและสวดมนต์ ร่วมกับการสนทนาธรรม

กับผู้ป่วยเพื่อให้ผู้ป่วยมีความสบายใจ การกระทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกัน พระสงฆ์สามารถใช้พิธีกรรม เช่น การสมาทานศีลร่วมกัน การสวดมนต์ร่วมกัน การถวายสังฆทานร่วมกัน และกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งพระสงฆ์ ญาติผู้ป่วย และตัวผู้ป่วยเองด้วยกระทำร่วมกัน เป็นการสร้างความสามัคคี และเกิดความปีติยินดีร่วมกัน เกิดความสบายใจในบทสวดมนต์นั้น จิตเป็นสมาธิ และพระสงฆ์ก็ให้พร ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกมีความอ่อนใจที่ได้รับพร และมีความศรัทธาในบุญกุศลที่ตนได้ทำ ถือเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ช่วยเยียวยาจิตใจผู้ป่วยได้ นอกจากนี้วิธีการนำพุทธธรรมไปใช้กับผู้ป่วยนั้นมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวม (Holistic Care Concept) คือ ต้องคำนึงถึงตัวผู้ป่วยโดยการพิจารณาผู้ป่วยแบบองค์รวม ทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยคำนึงถึงสถานการณ์โดยรวมของผู้ป่วยทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ และคำนึงถึงต่อเนื่องไปถึงพื้นฐานครอบครัว การศึกษา และความรู้ทางด้านพุทธศาสนาของผู้ป่วยด้วย (ประพันธ์ สหพัฒนา, 2552)

สรุป

การเป็นพุทธศาสนิกชน ยอมรับนับถือในคำสอนของสมเด็จพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ควรทราบข้อเท็จจริงดังที่ผู้เขียนได้อธิบายมาทั้งหมดว่า พระพุทธศาสนานั้นหนักแน่นในเรื่องกรรมและผลของกรรมมากเป็นพระศาสนาที่บริสุทธิ์ด้วยพระปัญญาผู้เป็นพุทธศาสนิกชนต้องศรัทธาในพระปัญญาของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงว่าอรรถภาพของมนุษย์นั้นเป็นเพียงนามธรรม และรูปธรรมที่เป็นไปตามพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และอนัตตาคือความไม่มีตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้เลย เพราะเป็นเพียงธรรมชาติที่เป็นรูปและนาม เท่านั้นไม่มีตัวเราเลย

ในอรรถภาพมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมนี้ ต้องมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา เมื่อมีเกิดก็ต้องมีตายเป็นธรรมดา และการเกิดการตายนั่นเป็นเพียงการเกิดและดับของจิตที่เป็นนามธรรมเท่านั้น เมื่อจิตเกิดในชาตินี้และดับลง เป็นสมมติของชาวโลกว่าคนตายสัตว์ตายเท่านั้น เมื่อตายแล้วเกิดทันทีคือจิตดวงใหม่เกิดเป็นปฏิสนธิจิตในภพชาติใหม่ トラบใดที่ยังมีกิเลสอยู่ต้องเวียนเกิดเวียนตายรำไปในสังสารวัฏ การทำกุศลกรรม จึงให้กุศลวิบากคือผลที่เป็นกุศลให้ผลเป็นความสุข การทำอกุศลกรรมย่อมให้ผลที่เป็นอกุศลวิบากคือผลที่เป็นอกุศลให้ผลเป็นโทษ สัตว์โลกที่ยังมีกิเลสต้องเวียนเกิดเวียนตายในสงสาร ตามกรรมและผลของกรรม ในภพภูมิที่เป็นสุขดีและทุกข์รำไป จนกระทั่งเข้าสู่พระนิพพานได้สิ้นสุดสังสารวัฏ การเกิดไม่มีอีก ดังนั้นการตายย่อมไม่มีอีกต่อไป สมดังคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า นิพพานัง ปรมี สุขัง หรือพระนิพพานเป็นบรมสุขอย่างยิ่งนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2527). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2543). ไตรภูมิพระร่วง การศึกษาที่มา. กรุงเทพมหานคร: แม่คำฝาง.
- ประพันธ์ สหพัฒนา. (2552). พุทธธรรมเพื่อการเยียวยาจิตใจผู้ป่วยระยะสุดท้าย. ใน ดุษฎี นิพนธ์ศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระญาณไทย. (2554). ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). (2541). ภูมิวิลาสินี (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.
- พระราชวรมนูณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2533). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). พระไตรปิฎก และอรรถกถา เล่มที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วรรณสิทธิ ไวกยะเสวี. (2544). คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่ 5 วิถีมุตตสังคหวิภาค. นครปฐม: มูลนิธิแนบมหานิรานนท์.
- สุจินต์ บริหารวนเขตต์. (2541). ปัจจัยสังเขป. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา.